

GINTĖ ŠERĖNAITĖ

Londono universitetas, Rytų ir Afrikos studijų mokykla

ŽMOGAUS KŪNO VAIZDAVIMO ESTETIKA MEZOAMERIKOS CIVILIZACIJOSE

Human Body Aesthetics in Mesoamerican Civilizations

SUMMARY

The paper discusses the unique aesthetic depiction of the human body in the Mesoamerican civilizations. The conceptual approach to the human body theories today serves as one of the fundamental measures to understand in-depth a culture itself and its aspects. With respect to Mesoamerica, such an outlook helps to understand social segments and their forms of interaction, the functionality between nature and an individual, and fundamentally to empathize with past experiences. The importance of the human body in the Mesoamerican civilizations is evidenced by skin decoration, bodily modifications, and deformation practices. These practices were not only for the aesthetic purposes but also for social designation of nobility, age, marital status.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama unikali žmogaus kūno vaizdavimo estetika, būdinga Mezoamerikos civilizacijoms. Žmogaus kūno kultūrinių konceptų nagrinėjimas šiandien yra viena pagrindinių priemonių, padedančių suprasti kultūros ir kultūrinių vienetų gelminius aspektus. Mezoamerikos atveju tai padeda pažinti socialinių segmentų sąveiką bei išvelgti gamtos ir individo jungties funkcionavimą, iš esmės įsijausti į praeities žmonių patirtį. Kūno svarbą Mezoamerikos civilizacijose patvirtina ir tai, kad čia beveik visur kūnas buvo dekoruojamas, modifikuojamas ir deformuojamas siekiant ne tik estetinių grožio tikslų, bet ir tam tikrų socialinių funkcijų, tokių kaip statuso, amžiaus, šeimyninės padėties žymėjimas.

ĮVADAS

Žmogaus kūnas yra svarbus mūsų socialinės egzistencijos elementas, kuris civilizacijos istorijoje suranda įvairias estetinės ir meninės raiškos formas, o jų savitumas priklauso nuo daugybės skirtingų kultūrinių, religinių, mitinių ir

RAKTAŽODŽIAI: Mezoamerika, aukojimo ritualas, žmogaus kūnas, kaukolės deformacija, estetika.

KEY WORDS: Mesoamerica, sacrifice ritual, human body, cranial deformation, aesthetics.

socialinių veiksnių. Kūno vaizdavimas suteikia ne tik įžvalgų apie tuometinę kultūrą ir jos suvokimo modelius, sąveiką su kitais būties aspektais (pvz., mikro-makro kosmosų ryšys, tradicijos, filosofija), bet ir pats veikia kaip aparatas, kuriame „talpinamas“ individo intelektas, gebėjimas veikti, reaguoti, kurti ir bendrauti. Tai itin svarbu kultūriniuose tyrimuose, kadangi pasakoja apie aplinkos ir individualiojo „aš“ santykį, tuometinę visuomenę bei jos vertybes. Be viso to, žmogaus kūno vaizdavimas kultūroje ir jo tyrinėjimas yra svarbi tarpdisciplininio dialogo dalis. Tai susieja archeologijos, antropologijos, meno filosofijos ir lyginamosios civilizacijų analizės tyrimuose taikomus metodus.

Mezoamerika – Vidurio Amerikos regionas, o kartu ir civilizacija – klestėjo nuo II tūkst. pr. Kr. iki XVI a., kada buvo užkariauta ispanų konkistadorų. Ją sudarė daug skirtingų kultūrų, kurios neretai įvardijamos kaip atskiros civilizacijos: majai, actekai, mištekai, toltekai, olmekai, sapotekai ir kt. Mezoamerikos mene žmogaus kūnas vaizduojamas labai dažnai ir užima svarbią vietą. Visų pirma indėnų gentys gyveno pagal hierarchinį stratifikacinį modelį suskirstytoje visuo-

menėje, sudarytoje iš daugelio sociumų, kuriuos telkė bendra religinė praktika ir tikėjimai. Religinės praktikos metu buvo naudojamos ne tik įvairios statulėlės, bet ir gyvų žmonių kūnai. Antra, karaliaus statusas miestuose-valstybėse buvo labai išaukštintas, o tai akcentavo įvairios jo kūno puošybos ir modifikacijų detalės. Galų gale ne vien skulptūroje ir tapyboje galime aptikti estetinių kūno vaizdavimo fenomenų – tai ryškiai atsispindi net rašto sistemose, kurias sudaro objektus ir jų tarpusavio ryšius vaizduojantys hieroglifai. Verta paminėti, kad Mezoamerikos menas žmogaus kūną ir patį subjektą perteikia kaip metafizinę struktūrą, turinčią tarpusavio sąsajų su visa, kas yra aplinkui. Kodifikuoti kūno piešiniai glifuose atskleidžia daug implikacijų, nušviečiančių tai, ką Mezoamerikos tautos vadino gyvenimu ir jo patirtimi.

Literatūros apie žmogaus kūno sampratą, būdingą Centrinės Amerikos kultūroms, palyginti su Tibeto, Indijos, Kinijos ir kt. tradicijomis, nėra daug. Dažniausiai apie tai būna užsimenama kalbant apie religinius aukojimo ritualus ir meną, tačiau atsakyti į klausimus, kokios priežastys lėmė drastiškas kūno alteracijas ir ką tai iš tikrųjų reiškė, nėra lengva.

ŽMOGAUS KŪNO IR GROŽIO SAMPRATA MEZOAMERIKOS MENE

Nors estetiškas suvokimas kultūriškai kinta keičiantis visuomenės ir jos idealams, kūno vaizdavimas Mezoamerikoje geriausiai buvo perteiktas klasikiniu laikotarpiu, t. y. apytikriai nuo II a. iki X a., kai klestėjimo viršūnę pasiekė tokie miestai-valstybės kaip Palenkė, Kopanas, Tikalis ir Kalakmulis ir prasidėjo politinio vienijimosi era. Architektūriniuose pamini-

kluose, skulptūroje, freskose ir juvelyrikoje žmogaus kūnas imtas vaizduoti detaliai.

Tačiau tyrinėjant Mezoamerikos civilizacijoms būdingą žmogaus kūno sampratą, pirma vertėtų atkreipti dėmesį į hieroglifus, kadangi jau iš jų galime daug suprasti apie žmogaus kūno vaizdavimo filosofiją – ypač apie dalies ir visumos teoriją.

Daugelis majų kalbos glifų-logogramų, kurie vaizduoja atskiras kūno dalis, tose vietose, kur turėtų susijungti su kitu audiniu ar dalimi, turi apskritimo formos ženklus. Pavyzdžiui, ranką vaizduojančiame hierografe yra du skrituliai toje vietoje, kur turėtų būti riešas, ir manoma, kad vidinis apskritimas simbolizuoja kaulą, o išorinis – raumenis ir minkštus audinius. Tai tik patvirtina, kad nė viena kūno dalis negali būti suvokiama kaip atskiras objektas be visumos. Būtent dėl šios pasaulio kaip atskirų dalių visumos toerijos kai kurie mokslininkai teigia, kad majai puikiai suprato, kaip reikia statyti sudėtingų konstrukcijų pastatus – piramides (Houston et. al. 13).

Žmogaus kūno piešiniai ir skulptūros monumentalajame mene dažniausiai vaizdavo valdovus ir aukštesniam socialiniam luomui priklausiusius žmones. Majų civilizacijoje karalių skulptūros be išimties buvo inkorporuotos architektūroje iki pat Vėlyvojo laikotarpio (X–XI a.), o tai rodo, kad vaizduojamojo asmens tapatybė visada buvo atskirta nuo kitų grupės narių (Bachand et. al. 2003, 245). Klasikinėje majų skulptūroje karaliaus atvaizdas perteikiamas per jauną, tvirtą kūną turinčio vyro paveikslą, o tai leidžia teigti, kad tai buvo laikoma grožio idealu. Piešiniuose ir reljefuose karaliai ir aukštą socialinį statusą turintys asmenys būdavo vaizduojami ryškiais drabužiais, o jų oda buvo išmarginta įvairiais ornamentais. Visa tai sukurdamo unikalų estetinį itin rafinuoto kūno vaizdą.

Taip pat vertėtų atkreipti dėmesį ir į kūno proporcijas bei ką tai galėtų suponuoti. Pavyzdžiui, olmekų skulptūroje ir tapyboje galva beveik visą laiką vaizduojama neproporcingai didele kūno atžvil-

giu, nors kartais kūno nebūdavo apskritai. Galima spėti, jog kaip ir senovės Egipte, taip būdavo vaizduojami kilmingieji (Houston et. al. 2006, 14). Visoje Mezoamerikoje žmogaus kojos dažnai būdavo vaizduojamos neproporcingai trumpos, o liemuo išlikdavo bendro su visu kūnu pločio, taip pat būdavo pabrėžiami pečiai ir plaštakos.

Kalbėti apie estetiką šiuo atveju nėra lengva. Vertinti tai, kas tuo metu buvo suvokiama kaip grožis ar atvirksčiai, metodologiškai sunkus uždavinys. Vienas konkrečių pavyzdžių būtų Kukurūzų dievo portretas, kuriame jis vaizduojamas kaip grakštus ir lankstus, ilgus plaukus turintis žmogus. Majų mene jis vaizduojamas atliekantis laisvus judesius arba reprezentuojantis patį augalą sėjos metu. Be viso to, jo galvos forma yra pailga, kaip ir kukurūzo burbulės, o pailga galvos forma Mezoamerikoje buvo akcentuojama kaip grožio etalonas.

Kadangi karalius Mezoamerikos mene vaizduotas kaip išskirtinio grožio asmenybė, jo kūno atvaizdų tyrinėjimas daug pasako ir apie to meto estetiką. Karalius buvo laikomas pusdieviu, o jo puošnia išvaizda žavėjosi paprasti žmonės. O tai, kas deformuota, asimetriška ar kreiva, buvo laikoma grožio priešingybe. Majų kalboje yra daug žodžių, apibūdinančių bjaurastį keliančius fiziologinius bruožus. Tokie epitetai kaip *benosis*, *kuprotas*, *kreivoakūnis*, *išmuštdantis* ir pan. rado vietą ir mene. Tai galime matyti iš vėlyvojo klasikinio laikotarpio atkeliavusių piešinių, kuriuose Kukurūzų dievo grožis kaip kontrastas perteikiamas šalia to, kas atrodo šlykščiai, t. y. nykštukinių būtybių (Houston et. al. 2006, 45).

Be viso to, žmogaus atvaizdo fiksacija Centrinės Amerikos indėnų mene siejasi ne tik su išoriniu fizinio kūno ar statuso žymėjimu, tačiau ir su metafizinė kategorija, atskleidžiančia subjekto transcendentalią būtį. Čia siela ir kūnas nėra suvokiami dichotomiškai¹ Kūnas,

o kartu ir jo išraiška mene, buvo svarbesnis nei vien konkretų žmogų ar dievybę simbolizuojantis reliktas. Tai tarsi aukštesnę patirtį suponuojantis instrumentas, reprezentavęs ir primindavęs apie natūralistinį ryšį tarp žmogaus ir dievybės.

KŪNO DEKORAVIMO IR MODIFIKAVIMO PRAKTIKOS MEZOAMERIKOS CIVILIZACIJOSE

Kūną buvus svarbų Mezoamerikos civilizacijose patvirtina ir tai, kad daugumoje kultūrų žmogaus kūnas buvo įmantriai dekoruojamas, o kartais – ir deformuojamas nepaisant skausmo ir ilgalaikių pasekmių. Kaip jau minėta, estetinis grožis nebūtinai buvo pirminis tokių praktikų tikslas. Manoma, kad įvairūs kūno ir veido piešiniai bei modifikacijos žymėjo skirtingus socialinius statusus ir amžiaus skirtumus, o šiai funkcijai įgyvendinti buvo naudojamos tokios technikos kaip odos išraižymai randais, tatuiruotės, kaukolės ir pirštų deformacijos, auskarų vėrimas, liežuvio įpjovimai, dantų inkrustacijos ir pan. Nors kūno puošyba ir keitimas ikikolumbinėje Mezoamerikoje gali būti traktuojamas kaip individualios saviraiškos būdas, socialiniu požiūriu tai visų pirma veikė kaip hierarchinės ir ekonominės padėties rodikliai, politinės bei religinės galios ženklai.

Šiandien apie tai pasakoja archeologinių kasinėjimų vietovėse rastos kūnų liekanos ir ikonografinis menas, kaip antai freskos, skulptūros ir stelos². Kapavietėse randami balzamuoti valdovų ar kilmingųjų kūnai praėjus net šimtams metų po mirties aiškiai patvirtina faktą, kad fizinio kūno „alteracijos“ buvo neatsiejama kasdienybės dalis.

Iš esmės kuo labiau kūnas skirdavosi nuo natūralios išvaizdos, tuo aukštesnį statusą asmuo turėdavo (Sharer, Traxler 2005, 668). Tačiau ritualinių apeigų atveju (kraujo nuleidimo ar net žmogaus aukojimo ritualai³) tiek karaliaus-žynio, tiek ir aukos, kad ir kokia būdavo jų padėtis socialinėje hierarchijoje, kūnai buvo dekoruojami ir dažomi įvairiausiomis spalvomis, šitaip pabrėžiant bendrą Žemės gyventojų auką dievams.

Kalbant apie galvos deformaciją, pasak vienos iš hipotezių, kaukolės buvo ilginamos siekiant tiesiogai priartėti prie dangaus sferos. Kaukolė buvo pradeda deformuoti dar besivystant ir augant kūdikio galvos kaulams. Dvi plokščios medinės lentos būdavo tvirtinamos prie skirtingų galvos pusių iš prieko ir galo. Tokioje padėtyje kūdikio galva buvo laikoma iki kelių mėnesių, kol pokyčiai tapdavo negrįžtami. Nors tokia praktika buvo itin skausminga ir pavojinga, tai buvo „būtina“ norint priklausyti elitui ir sulaukti dievų nuolankumo nuo pat mažumės.

Įdomias įžvalgas šia tema galime aptikti W. N. Ducan ir C. A. Hofling straipsnyje „Kodėl galva? Majų kaukolės modifikacija kaip apsauga bei sielos išsaugojimas“ (*Why Head? Cranial Modification as*

Protection and Ensoulment among the Maya, 2011). Autoriai neskiria daug dėmesio detaliam praktikos aprašymui, tačiau novatoriškai interpretuoja prasmes:

Viena iš kaukolės deformacijos priežasčių galėjo būti kūdikio kaip naujai apsigyvenusios sielos [ir jos likimo] žmogaus kūne apsauga. [...] Majų kultūroje, o kartu ir visoje Mezoamerikoje, galva buvo laikoma sielos buveine (Furst 1995). [...] [Tai patvirtintų] ir vienas pavyzdys iš meksikų genties. Meksikų indėnų kalboje žodis *tonalli* atspindi substancijos, kuri gyvena galvoje, koncepciją. Šis žodis nėra verčiamas [...] kaip „siela“, tačiau siejasi su karčiu ir likimu. [Tarytum lemtis kibirkštimi įkvepiama su gyvastimi ką tik gimusiajam (Furst 1995, 65).] Tuomet kūdikiui buvo suteikiamas vardas pagal datą, kada jo gyvybė užsimezgė gimdoje, o vardai ir dienos turėjo atskiras reikšmes, ir tai galima interpretuoti kaip individo likimą nusakančius faktorius.⁴

Kiekvienu atveju galvos formos keičiamas ir to akcentavimas buvo bendras visų Mezoamerikos civilizacijų paprotys.

Dantų estetinė modifikacija buvo praktikuojama jau ikiklasikiniu laikotarpiu ir tęsėsi maždaug iki XI a. pradžios, nors archeologinių ar tekstinių šaltinių, atskleidžiančių, kaip tiksliai tai buvo daroma, vis dėlto nėra. Tyrinėjant šiuos papročius reikėtų paminėti tai, kad brangieji akmenys Mezoamerikos kultūroje atliko svarbią funkciją ne tik prekybiniuose mainuose, bet ir religinėje aplinkoje. To-

kiuose instrumentuose kaip ritualiniai peiliai dažnai rasime nefrito, žadeito, piritro, turkio, obisidiano inkluzijų. Kūno puošyboje akmuo buvo naudojamas tiek vėriniam, tiek ir dirbtiniams dantims ar dantų inkrustacijoms gaminti. Populiariausios technikos, kaip rodo archeologinių kasinėjimų duomenys, buvo dantų įskėlimas ir akmens klįjavimas arba viso danties pervėrimas, o tai tikriausiai buvo itin skausminga procedūra (Tiesler 1999, 43). Profesionalumas taip pat neginčytinas, kadangi inkrustacijos išlikdavo ne tik visą gyvenimą, bet ir po mirties.

Galų gale viso to paskirtis irgi kelia nemažai klausimų. Kadangi inkrustacijų randama tiek elito, tiek ir paprastų žmonių palaikuose, manoma, kad tai buvo daroma estetiniais tikslais (Sharer, Traxler 2005, 668–669).

Tačiau žvelgiant iš fenomenologinės metodologijos perspektyvų, ilgalaikė kūno dekoracija ir deformacija negalėjo būti vien išorinio grožio, etninio išskirtinumo ar socialinio rango elementai, kadangi pasakojo ir apie individo tapatybę, gyvenimo patirtį. Tai, kas sociumą formuoja kaip grupę (socialinis identitetas, istorija, estetiniai idealai) (Geller 2006, 279), kartu plėtoja ir kiekvieno individo raišką. Tad Mezoamerikos indėnų kūno modifikacijos gali būti suvokiamos kaip asmeninių prasmų simboliai, turėję tam tikras reikšmes atskiriems žmonėms.

ŽMOGAUS KŪNO SAMPRATA MEZOAMERIKOS RELIGINIAME KONTEKSTE

Žmogaus kūnas ritualo metu tampa „šventu instrumentu-indu“, o įvairios jo vietos ir padėtys perduoda skirtingas

prasmes priklausomai nuo kultūrinės ir socialinės aplinkos. Senovės Mezoamerikoje ypatingą reikšmę turėjo galva,

tačiau šiame skyriuje norėčiau atkreipti dėmesį į kūno dalį, apie kurią moksliniuose šaltiniuose užsimenama retai, – kryžkaulį (lot. *os sacrum* – „šventasis kaulas“⁵). Susijungęs su stuburu kryžkaulis sudaro kūno ašį, ir daugelyje Mezoamerikos civilizacijų buvo garbinamas kaip šventa kūno vieta, turinti tiesioginį ryšį su kitu pasauliu.

Daugumoje majų kalbų kryžkaulis siejamas su šventenybe, o stuburgalis – su ugnimi. Pavyzdžiui, jukatekų majai kryžkaulį vadino *k'ul*, tai taip pat reiškė „šventas, dieviškas“. O icų tauta vartojo žodį *k'uul* (nuo žodžio *k'u*, „šventas“) klubams ir stuburgaliui apibūdinti⁶. Cocilių majai vartojo terminą *chak*, reiškiantį „pasturgalis, apačia, raudona spalva“. Raudona spalva Mezoamerikos civilizacijų tradicijoje buvo tiesiogiai siejama su ugnimi, karščiu, krauju bei prisikėlimu (Stross 2007, 12).

Mezoamerikos ikonografijoje žmogaus kūno dalys dažnai vaizduojamos atskirai – vadinasi, jos turėjo savas simbolines reikšmes ir paskirtį ritualuose. Kai kurios jų būdavo labiau stilizuotos ir nutolusios nuo savo pirminio vaizdo, tačiau išžvelgti, kuri iš jų vaizduojama piešiniuose ar statulėlių pavidalu, nėra sudėtinga. Anot antropologo Briano Strosso, daugiausia tyrinėjusio klasikinio laikotarpio majų ikonografiją ir epigrafiją, kryžkaulio vaizdavimas yra gerai matyti poklasikinio laikotarpio olmekų, majų ir zapotekų meno tradicijoje. Tačiau kaip pavyzdį norėčiau pateikti vėlyvojo ikiklasikinio periodo kvarcito pakabutį (pav. 1), rastą dabartinės Meksikos Gerero valstijos teritorijoje, bet pagal stilistiką jis priskiriamas Gvatemalos Guaytano regionui (Garza-Valdes et. al. 1993,

1 pav. Kryžkaulio formos papuošalas (8 × 10,5 cm), Ahaw kolekcija. Čia matyti 8 skylės, kaip ir žmogaus kryžkaulio kaule⁷

127). Dirbinys papuoštas ornamentais ir krisokolos, piritro, kalcito inkluzijomis. Manoma, kad papuošalas priklausė vienam iš vietos kilmingųjų ir simbolizavo jo sąlytį su transcendentiniu pasauliu (Stross 2007, 15).

Manoma, kad kryžkaulis ritualuose veikė kaip slenkstis tarp dviejų lygmenų, per kurį buvo galima bendrauti su protėvių dvasiomis. Įdomu tai, jog aukojimo metu kaip įrankiai būdavo pasitelkiami ir gyvūnų dubens bei kryžkaulio kaulai⁸, simbolizavę vartus į kitą erdvę-dimensiją⁹. Be viso to, ši vieta tiesiogiai susijusi su naujos gyvybės atėjimu į šį pasaulį, o tai beatodairiškai svarbu kiekvienos civilizacijos ir kultūros išsaugojimui. Apibendrinant galima sakyti, kad Mezoamerikoje kūnas buvo suvokiamas kaip mikrokosmosas¹⁰, o skirtingos jo dalys ritualų metu atlikdavo atskiras funkcijas, kurias galime išžvelgti patyrinėję meno dirbinius, ikonografiją bei šventyklų sienas.

Atkreiptinas dėmesys į kraujo nuleidimo ritualus, kurie daugiausia būdavo atliekami majų, actekų, olmekų¹¹ bendruomenėse. Šias apeigas vaizduojantys piešiniai, akmens raižiniai ir skulptūros

2 pav. 24-oji sąrama iš Jaščilano. Kalkakmenis, Britų muziejus. Glifuose užfiksuota data: 709 m. spalio 28 d.

suteikia informacijos apie žmogaus kūno sampratą, kadangi tai buvo pagrindinis šių praktikų objektas. Kaip jau minėta, kraujo nuleidimo procedūra buvo laikyta valdovų pareiga, mat jie šitokiu būdu bendraudavo su dievais ir palaikydavo tarpusavio taiką.

Puikiais pavyzdžiais, perteikiančiais detalų kūno vaizdą, galėtų būti akmens raižiniai iš Jaščilano¹². Šiame mieste yra išlikęs šventyklų kompleksas su monolitinėmis stelomis ir altoriais. Trijose sąramose¹³ (archeologų numeruojamose kaip 23, 24, 25) karalienė Šok (*Xoc*) vaizduojama savo vyro karaliaus Icamna Balam II (*Itzamná B'alam II*)¹⁴ akivaizdoje atliekanti kraujo nuleidimo ritualą. 24-oje sąramoje (pav. 2, pav. 3) karalienės dešinė ranka laiko virvę, einančią per skylę liežuvyje, iš kurio tekantis kraujas per virvę laša į indą. Tuo tarpu karalius stovėdamas laiko degantį fakelą, kas im-

3 pav. Ta pati sąrama, perpiešta dailininko I. Grahamo (Foster 2002, 192)

plikuoja sakrą veiksmą. Raižinyje matyti, jog abiejų žmonių kūnai yra įmantriai išpuošti, o kūno dalys (galva, galūnės, liemuo) aiškiai atskirtos. Galvos, kaip ir įprasta majų kilmingiesiems, yra pailgos formos. Ant Šok galvos apdangalo matyti profiliu pasisukusio dievo Tlaloko atvaizdas¹⁵ (Foster 2002, 192–193), o ant karaliaus kaktos galime įžvelgti kaukę, kuri, galimas daiktas, veikė kaip aukos substitutas. Karalienės plaukai tvirtai surišti į kasą ir kutą, taip pat matyti panaši karaliaus šukuosena.

Fenomenologiniu požiūriu karaliaus žynio kūno koncepcija Mezoamerikoje, didelis (estetinis) dėmesys fiziniam planui tik patvirtina, kad tai buvo svarbi ritualų ir kasdienio gyvenimo dalis. Apeigų metu karalius susijungdavo su dieviškųjų sferų būtybėmis¹⁶ (tai vykdavo per kūną), dėl to erdvė aplink jį būdavo laikoma išskirtine ir pavojinga,

nes priklausė transcendentiniam lygmeniui ir atstojo kosmologinį pasaulio centrą (Houston et. al. 2006, 5).

Ikonografinė medžiaga ir archeologinių tyrinėjimų duomenys patvirtina, kad Ikkikolumbinės Mezoamerikos sociumuose žmogaus kūnas ar atskiros jo dalys karo metu tapdavo pergalės trofėjais¹⁷. Karo belaisviai dažnai keliaudavo į priešų miestą-valstybę, kur jie būdavo kanikinami ir aukojami šventyklose dievams. Actekų bendruomenėse žmogaus kūnas, o kartu ir gyvybė, būdavo atiduodami kaip didžiausia dovana siekiant dievų

nuolankumo. Čia buvo aukojami ne tik karo vergai, bet ir vaikų kūnai¹⁸. Kadangi Mezoamerikos indėnai buvo žemdirbiai, išliejamas kraujas dažnai simbolizavo derliaus klestėjimą ir pasėlių laistymą.

Žmogaus kūną įtraukiantys religiniai ritualai yra aprašomi ir vaizduojami tiek indėnų, tiek ir ispanų konkistadorų mene bei kronikose. Tačiau priešingai nei Mezoamerikos civilizacijų mene, ispanų kodeksuose žmogaus kūnas nėra perteikiamas kaip sakralus objektas ir suteikia tik informacijos, jog tai buvo vienas iš įrankių atliekant įvairias apeigas.

IŠVADOS

1. Įvairūs kūno išorės reprezentacijų modeliai Mezoamerikoje patvirtina, kad žmogaus kūnas buvo ypatingai akcentuotas socialinėje aplinkoje ir ritualinėje terpėje. Žmogaus kūno estetiškas konceptas Mezoamerikos civilizacijose perteikia tuometinį tikrovės suvokimo modelį, kadangi jo vaizdavimas apima kultūrinės sąsajos bei nuorodas į santykį su transcendentiniu pasauliu, karyba ir socialinio statuso funkcionavimu. Žmogaus kūno simbolizmas čia kuria socialinę struktūrą ir kosmologinį modelį. Šios reikšmės siejasi su individo samprata visuomenėje ir pamatiniais egzistencialiais žmogaus būties principais.

2. To meto estetinio grožio sampratos vertėtų ieškoti „karališkuosius kūnus“ vaizduojančiame mene, nes piešiniai, skulptūros ir monumentalioji architektūra daugiausia vaizdavo valdovus ir aukštesniam socialiniam luomui priklausiusius žmones. Apibendrintai tariant, žmogaus išorinio grožio idealu Mezoamerikoje buvo laikomas jaunas, tvirtas

kūnas, kuris piešiniuose ir reljefuose buvo vaizduojamas išmargintas įvairiais ornamentais ir simbolinėmis detalėmis, o pavaizduoti kilmingieji dažniausiai dėvėdavo ryškius drabužius.

3. Kūno modifikacijos praktikos (daugiausia kaukolės deformacija ir dantų inkrustacijos) Mezoamerikos civilizacijose buvo neatskiriama kūno estetinės sampratos dalis, kartu veikė kaip visuomenės funkcijų aparatas bei fenomenalus asmenybės saviraiškos būdas.

4. Mezoamerikos kultūrų pasaulėžiūra užfiksuota tautų kalbose bei vizualinėje žmogaus kūno reprezentacijoje, o tai padeda interpretuoti ir suvokti ritualų semantinę reikšmių lauką ir kosmologinius modelius.

5. Karaliaus-žynio kūnas fenomenaliai priklausė transcendentiniam lygmeniui ir atstojo kosmologinį pasaulio centrą, o tai suponuoja komunikacinę „karališkojo kūno“ svarbą bei esminę struktūrinių simbolių reikšmių visuomenėje perdavimą, kuri lietė visus sociumo narius.

Literatūra

- Bachand H., Joyce R., Hendon J. A., Bodies Moving in Space: Ancient Mesoamerican Human Sculpture and Embodiment, *Cambridge Archaeological Journal* 13 (2), 2003, p. 238–247.
- Ducan W. N., Hofling C. A., Why Head? Cranial Modification as Protection and Ensoulment among the Maya, *Ancient Mesoamerica* 22, 2011, p. 199–210.
- Foster Lynn V., *Handbook to Life in the Ancient Maya World*. Facts on File, Inc., NY, 2002.
- Furst J. L. M., *The Natural History of the Soul in Ancient Mexico*. Yale University Press, New Haven, 1995.
- Garza-Valdes, Leoncio A., Stross B., Rock Varnish on a pre-Columbian Green Jasper from the Tropical Rain Forest (the Ahaw Pectoral). P. B. Vandiver, J. R. Druzik, G. Wheeler and I. C. Freestone (eds.), *Materials Issues in Art and Archeology III*, 1992, p. 891–900.
- Geller, P. L., Altering Identities: Body Modifications and the Pre-Columbian Maya, *Social Archeology* 18, 2006, p. 279–291.
- Hoffling, Charles Andrew and Félix Fernando Tesucún, *Itzaj Maya – Spanish – English Dictionary*, Salt Lake City: University of Utah Press, 1997.
- Houston S. D., Stuart D., Taube K., *The memory of bones: body, being, and experience among the classic Maya*, 1st ed., University of Texas Press, U.S., 2006.
- Houston S. D., Decorous Bodies and Disordered Passions; Representations of Emotion among the Classic Maya, *World Archaeology* 33 (2), 2011, p. 206–219.
- Monaghan, John, *The Covenants with Earth and Rain: Exchange, Sacrifice, and Revelation in Mixtec Sociality*. Norman: University of Oklahoma Press, 1995.
- Schele L., P. Matthews, *The Code of Kings: The Language of Seven Sacred Maya Temples and Tombs*. New York, 1998.
- Sharer R. J., Traxler L. B., *The Ancient Maya*, 6th ed. Stanford Press, U.S., 2005.
- Stross Brian, *The Mesoamerican Sacrum Bone: Doorway to the Otherworld*. University of Texas at Austin, 2007.
- Sugar, Oscar, How the Sacrum Got Its Name, *Journal of the American Medical Association* 257 (15), 1987, p. 2061–2063.
- Tiesler V., *Rasgos bioculturales entre los antiguos mayas: aspectos arqueológicos y sociales*. PhD. Thesis. Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico City, 1999.

Nuorodos

- ¹ Kaip dualios kūno-sielos sampratos koncepcijos pavyzdį galėtume pateikti Platono filosofiją. Čia siela laikoma nemirtinga, nematerialia substancija, kuri egzistuoja tiek iki žemiškosios egzistencijos, tiek ir po žmogaus mirties. Siela Platono filosofijoje priklauso auštesnei stichijai, ji tik išsivadavusi iš materialaus kūno gali sugrįžti į pirmą pradę būkle.
- ² Akmeninis, marmurinis ar medinis stulpas su ant jo išraižytais piešiniais ar užrašais.
- ³ Pastarasis daugiausia buvo atliekamas Actekų bendruomenėse.
- ⁴ W. N. Ducan, C. A. Hofling. Why Head? Cranial Modification as Protection and Ensoulment among the Maya, *Ancient Mesoamerica* 22, 2011, p. 203.
- ⁵ Daugiau apie kryžkaulio kaip „šventojo“ kaulo reikšmę žr. Oscar Sugar, How the Sacrum Got Its Name, *Journal of the American Medical Association* 257 (15), 1987, p. 2061–2063.
Fiziologiniu požiūriu kryžkaulis, kuris suda-

rytas iš 4–6 kryžkaulio slankstelių, jungiasi su stuburu ir atlieka vieną svarbiausių funkcijų (kartu su dubens kaulu) paskirstant viršutinės kūno dalies masę apatinėms galūnėms. Būdamas šalia lyties organų ir siejamas su reprodukcija, daugelyje kultūrų laikomas viena svarbiausių vietų žmogaus organizme.

- ⁶ Daugiau apie tai žr. Charles Andrew Hoffling and Félix Fernando Tesucún, *Itzaj Maya – Spanish – English Dictionary*, Salt Lake City: University of Utah Press, 1997.
- ⁷ B. Stross, *The Mesoamerican Sacrum Bone: Doorway to the Otherworld*, University of Texas at Austin, 2007, p. 15.
- ⁸ Dažniausiai kupranugarių šeimos gyvūnai. Jų kryžkauliai dažnai reprezentuodavo jų galvas dėl vizualinio panašumo. Daugiau apie tai žr. ten pat, p. 4–5.

Beje, kai kurios tautos, kaip antai nujutekų (isp. *nuyootecos*) indėnai, priklausę mištekų genčiai, manė, jog žmonės ir gyvūnai yra susiję

- giminystės saitais. Nujutekai tikėjo, jog žmogui ateinant į pasaulį gimsta gyvūnas – antroji jo esybė įkūnijanti dalis (Monaghan 1995, 347–348). Tuomet žengiant į transcendentinę erdvę ritualų metu, gyvūnų kaulai (instrumentai, kaukės) veikdavo kaip aukojimą atliekančio individo kūno substitutai padedant atsiskirti sielai nuo materijos.
- ⁹ Mezoamerikos civilizacijų kosmologija ryškiausiai perteikiama klasikinio laikotarpio majų mitologijoje. Čia Visatos modelis sudarytas iš trijų lygmenų: dangaus-rojaus, žemės ir požemio. Kartu juos visus remdavo ir susiedavo „pasaulio medis“ (Schele, Matthews 1998, 27).
- ¹⁰ S. Houston (et. al.) teigia, kad „...karališkasis kūnas konceptualiai funkcionavo kaip centrinė kosminę tvarką palaikanti ašis“ (2006, 5). Šiuo atveju galime išvelgti daug panašumų su kitomis religinėmis tradicijomis, pvz., Indijos šaivų tantrinėmis mokyklomis ir siddhų rasajana.
- ¹¹ Olmekų kraujo nuleidimo apeigas vaizduojančių vizualiųjų šaltinių nėra išlikę, tačiau archeologinėse radimvietėse yra aptikta įrankių, pavirtinančių, kad ši tauta taip pat praktikavo šiuos ritualus.
- ¹² Jaščilanas (isp. *Yaxchilán*) – senovinis majų miestas, esantis dabartinės Meksikos pietuose, Čiapaso valstijoje, netoli Gvatemalos sienos.
- ¹³ Lango ar durų angos perdangos.
- ¹⁴ Valdymo laikotarpis – 681–742 m. Karaliaus vardas majų kalba reiškė skydas-jaguaras (Foster 2002, 192).
- ¹⁵ Actekų mitologijoje garbintas kaip lietaus dievas, majų kultūroje Tlalokas buvo siejamas su karyba.
- ¹⁶ Tai būtų galima lyginti su tokiomis Pietryčių Azijos religinėmis praktikomis kaip tantriniai ritualai, kurių metu jogė įkūnydavo dieviškosios visatos energijos Šakti išraiškas ir suteikdavo dvasinį išsilaisvinimą ir palaimą. Daugiau apie tai žr. D. G. White'o ir A. Padouxo darbuose.
- ¹⁷ Daugiau apie tai žr. R. J. Chacon, D. H. Dye (eds.), *The Taking and Displaying of Human Body Parts as Trophies by Amerindians*, Springer, U.S., 2007.
- ¹⁸ Inkų imperijoje žmogaus kūno aukojimai vykdavo tik mirus valdovui.